

Etnokulturális folyamatok a közép-európai nagyvárosokban

Ethnokulturelle Presse in Gross-Städten Mitteleuropas – Adaptazion im Stadtmilieu – Toleranz–Intoleranz in Grossstädten Mitteleuropas. Szerkesztette: Peter Salner. Bratislava, Národnopisny ústav. Slovenská akademia vied, 1992. 221 oldal

A kötet egy zürichi nemzetközi szeminárium és egy pozsonyi konferencia előadásait tartalmazza. Az „Adaptáció városi miliőben» címet viselő szeminárium az általános migrációs és akkulturációs folyamatoktól egészen a társadalmi cselekvések eseti színhelyeinek; terepeinek vizsgálatát ölelte fel. A pozsonyi konferencia „Tolerancia-intolerancia a közép-európai nagyvárosokban» címmel a társadalmi konfliktusok sajátosan városias formáit elemzi. Ez elsősorban a közép-európai nagyvárosok etnikai sokszínűségéből következő, az etnikai, vallási, szociális és kulturális együttélésből fakadó konfliktusok bemutatását jelentette.

A kötet a szerkesztő szándéka szerint egy új nemzetközi folyóirat „nulladik száma”, amely a város, a városiasodás „aktuálisan és etnológiailag még mindig alulbecsült problematikájával” foglalkozna. E kezdeményezés minden, a közép-európai társadalomtörténet iránt érdeklődő kutató számára örömdetes. Az elmúlt évtizedekben politikai okokból szinte lehetetlen együttműködés a kelet-közép-európai országokban lezajlott rendszerváltások óta új fordulatot vett: a közös kutatások gátjai, ha vannak, mára már elsősorban csak anyagi természetűek.

A kiadvány igazi érdeme is éppen abban rejlik, hogy a Csehszlovákiában a nyolcvanas évek végéig tabuként kezelt témák és a csak mostanára meghonosodott kutatási módszerek legfrissebb eredményeiről ad számot. Így az előadások egyik fontos kérdésfeltevése az etnikai együttélés, a nemzeti, a kulturális identitás mibenléte, valamint az etnikumok közötti konfliktusok és identitásválságok nagyvárosi környezetben. E, két téma vizsgálata dönti meg a harmadik tabut: a közép-európai zsidóság huszadik századi történetének kutatása szükségszerűen következik a fentiekből. Emellett a szlovákiai és lengyelországi kutatások a modern társadalomtörténeti és kultúrantropológiai szemléletmódhoz és módszerekhez való felzárkózást célozzák.

Mivel a kötet két szeminárium előadásait tartalmazza, az adott keretek szükségszerűen csak a problémafelvetést tették lehetővé. Így az első fejezetben a városi adaptációs folyamatok témakörében Peter Salner összefoglaló tanulmányát olvashatjuk a 20. századi Csehszlovákia migrációs és akkulturációs jelenségeiről. A szerző „adaptációs folyamatokon» a társadalmi beilleszkedés formáit, az együtt élő szociális, vallási és etnikai csoportok közötti kulturális cserét, a társadalmi normarendszerek kialakulását érti. A szlovákiai egyesületeknek a bevándorló népesség beilleszkedésében játszott szerepét taglalja Elena Mannová írása. A többi tanulmány a társadalmi cselekvések nagyvárosi helyszíneit vizsgálja: a piacok normateremtő funkcióját (L'ubica Folt'ánová), a korzózás mint társadalmi érintkezési forma jellegzetességeit és csoportképző szerepét (Daniel Luther), a lakótelepi környezet pszichológiai, szociálpszichológiai aspektusait (Dušan Ratica).

A második fejezet a tolerancia és az intolerancia városi megjelenési formáit elemzi. Az előadások nagyobbik része a különféle etnikumok együttéléséből fakadó társadalmi konfliktusokat mutatja be. Tanulmányokat olvashatunk a szlovákiai zsidóság és a többségi etnikumok közötti viszony 1945 előtti alakulásáról (Rastislava Stoličná, Soňa Kovačevićová), a csehek és a csehországi németek között feszülő ellentétekről (Karel Altman, Helena Bocková), a bécsieknek a bevándorlókkal szembeni türelmetlenségéről egykor és ma (Wolfgang Slapansky, Vera Mayer). Andrej Stawarz a varsói lengyelek, zsidók, oroszok és németek közötti együttélés körülményeit, konfliktusait elemzi a századfordulón. A városi konfliktusok egyesületi gyűjtemények kutatásán alapuló hipotéziseit és legfrissebb

eredményeit ismerteti Elena Mannová másik tanulmánya, valamint Mirjam Moravcová és Zdenek Uherek írása. Végül a vallási, etnikai türelmetlenség következményeit, a megkülönböztetett, üldözött kisebbség azonosságtudatában bekövetkezett változásokat vázolja a pozsonyi zsidóság történetén keresztül Sona Kovačevićová, a budapesti zsidóság példáján Niedermüller Péter.

A kötet problémafelvetése, mint a fentiekből is kitűnhet, impozáns. Mindeztidáig még nem kutatott témák tucatját tárja az olvasó elé. S mivel az egykori Ostblock-országokbeli társadalomtörténeti kutatás áldatlan körülményeit valamelyest magam is ismerem, alábbi kritikai észrevételeimmel nem vitatom a kötetnek a kérdésfelvetésekből származó érdemeit.

Az előadások közreadásából fakad az első probléma: mint majdnem minden konferenciakötetben, ebben-is gyakori a műfajból adódóan rövid, néhol elnagyolt írás. A kutatási módszerek olykor korszerűtlenek, különösképpen hiányolható az egyesületi témák esetében a társadalmi szervezetek funkciójának elméleti megfogalmazása, amely magát a kutatást is pontosabban orientálná. Ugyanígy elkerülhetetlennek tartom például a korzózás, az utcai társas érintkezési fonnák vizsgálatakor az informális csoportok szerveződésének, jellemzőinek definitív meghatározását. Végül úgy vélem, hogy a két világháború közötti időszak kutatásakor nem kerülhető meg a korabeli statisztika kritikai feldolgozása sem. A felhasznált források olykor túlságosan szűknek bizonyultak. Ahogy például Elena Mannová az egyesületi levéltári gyűjtemények alapján fogalmazta meg hipotéziseit, szinte minden témában forrásbőséggel számolhatnánk. A csehszlovákiai levéltárak gyűjteményei, a korabeli sajtó, a kortársakkal készíthető életútinterjúk azonban általában hiányoznak a hivatkozásokból.

Talán épp a fenti hiányosságokból fakadóan tűnnek el olykor a valódi kutatási hipotézisek: mire is vagyunk kíváncsiak, amikor a városi társadalmi érintkezés adott szeletét elemezzük? Ez a probléma még olyan írásokat is jellemez, mint Niedermüller Péteré. A magyarországi zsidóság 1945 utáni generációjának identitásválságát magyarázó tanulmánya mind módszerét (interjúk másodelemzése), mind eredményeit tekintve figyelemre méltó, azonban nem igazán érthető, miért pont ebbe a kötetbe került: mi a sajátosan nagyvárosias, budapesti eme identitásválságban?

Végül, bár a rendszerváltás e régióban megtörtént, kutatásainkban mégis elő-előbukkannak előítéleteink, az idejétnúlt történelemfelfogásból fakadó rossz reflexeink. Ezek az előítéletek különösen problematikussá teszik a két világháború közötti jelenségek kutatását. A kutatási tapasztalatok gyakori megosztása, a különféle nézeteknek akár konferenciákon és szemináriumokon, akár informális találkozókon való nyit ütköztetése lehet záloga az előítéletek háttérbe szorulásának.

Kovács Éva